

ПРАВО НА ВКЛАД У СКЛАДІ СПАДЩИНИ

Проаналізовано проблемні питання спадкування права на вклад у банку (фінансовій установі) із зверненням до матеріалів судової і нотаріальної практики. Досліджено способи розпорядження правом на вклад у банку (фінансовій установі), їх особливості, включаючи оформлення спадкових прав за ними. Розглянуто співвідношення заповіту і заповідального розпорядження вкладника у банку (фінансовій установі).

Ключові слова: спадкове право, право на вклад у банку, спадкування, спадщина.

Цивільне законодавство України серед інших об'єктів спадкування перелічує право на вклад у банку (фінансовій установі). При цьому із запровадженням у ЦК України ст. 1228, яка присвячена цьому питанню, змінився правовий режим права на вклад у складі спадщини. Необхідно зазначити, що з набуттям чинності ЦК України змін зазнало спадкове правонаступництво права на вклад у банку (фінансовій установі), що істотно відрізняє його від підходів ЦК УРСР 1963 р., за яким вклади, за певних обставин, взагалі не включалися до складу спадщини. Серед дослідників радянського періоду питання спадкування права на вклад досліджувалися в руслі загальних досліджень зі спадкового права. Як загальне були озвучено правило, за яким не включалися до складу спадщини вклади у державних ощадних касах та Державному банку СРСР, щодо яких наявні спеціальні вказівки вкладника [1, с. 14]. П. С. Никитюк з цього приводу зазначав, що спадково-правовий режим вкладів якісно змінює наявність заповідального розпорядження. При цьому хоча ЦК УРСР (поряд із цивільними кодексами інших союзних республік) і не містив прямого припису про виключення заповіданого вкладу зі складу спадщини (ст. 564 ЦК УРСР), все ж таки це не виключало застосування на практиці окремих положень, відомих практиці Російської Федерації [2, с. 40]. Введення особливого правового режиму

спадкування вкладів К. Б. Ярошенко пояснювала необхідністю залучення грошових коштів і укріплення монополії держави в ощадній справі [3, с. 219-220]. Серед сучасних дослідників проблематику спадкування вкладів у банках досліджували З. В. Ромовська [4], Є. О. Рябоконт [5], І. О. Безклубий [6] та інші вчені. Поряд із наявністю ґрунтовних наукових розробок у цій сфері спадкового права, окремі питання, зокрема щодо особливостей спадкування права на вклад, співвідношення заповідального розпорядження у банку (фінансовій установі) із заповітом, залишилися без належного аналізу, хоча нотаріальна практика оформлення спадкових прав на вклади потребує їх розв'язання і напрацювання відповідних рекомендацій.

Правова регламентація особливостей спадкування права на вклад у банку (фінансовій установі) зосереджена законодавцем в однойменній ст. 1228 ЦК. Відповідно до її приписів вкладник має право розпорядитися правом на вклад у банку (фінансовій установі) на випадок своєї смерті, склавши заповіт або зробивши відповідне розпорядження банку (фінансовій установі). Тобто, цією статтею встановлено два способи розпорядження правом на вклад у банку (фінансовій установі) на випадок смерті фізичної особи:

- 1) заповіт як особисте розпорядження фізичної особи, зроблене нею на випадок смерті;
- 2) заповідальне розпорядження банку (фінансовій установі).

При цьому обрання способу здійснення цього права не впливає на склад спадщини, оскільки право на вклад входить до складу спадщини незалежно від способу розпорядження ним. З наведеного випливає твердження, що право на вклад *безумовно* враховується при визначенні обов'язкової частки у спадщині (ст. 1241 ЦК), вартості майна, що перейшло у спадщину, у разі задоволення спадкоємцями вимог кредиторів (ст. 1282 ЦК), інших відповідних ситуаціях. У випадку спадкування за законом при визначенні розміру часток у спадщині спадкоємців за законом враховується і право на вклад у банку (фінансовій установі). Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ підкреслив, що спадкоємцеві вкладника, незалежно від

того, чи спадкування здійснюється згідно із законом, заповітом або заповідальним розпорядженням, необхідно звернутися до нотаріуса за місцем відкриття спадщини протягом шести місяців з дня смерті вкладника з відповідною заявою (про прийняття спадщини) [7]. При цьому важливо звернути увагу на застосування відповідних положень ЦК України до відносин, які виникли до набрання ним чинності. Зокрема, заповідальне розпорядження було зроблено до набрання чинності ЦК, а спадщина відкрилася вже після 1 січня 2004 р. У такій ситуації, незалежно від дати складання заповідального розпорядження, у разі відкриття спадщини після 1 січня 2004 р. застосовуються положення чинного ЦК. Тому не виключається ситуація, коли нотаріусом видається свідоцтво про право на спадщину стосовно вкладу, на який зроблено заповідальне розпорядження до 1 січня 2004 р., але спадщина відкрилася після вказаної дати.

Відповідно до ч. 1 ст. 2 Закону України «Про банки і банківську діяльність» від 7 грудня 2000 р. № 2121-III вклад (депозит) визначається як кошти в готівковій або в безготівковій формі, у валюті України або в іноземній валюті, які розміщені клієнтами на їх іменних рахунках у банку на договірних засадах на визначений строк зберігання або без зазначення такого строку і підлягають виплаті вкладнику відповідно до законодавства України та умов договору.

В основі відносин за вкладом (депозитом) лежить договір, оскільки відповідно до ст. 1058 ЦК за договором банківського вкладу (депозиту) одна сторона (банк), що прийняла від другої сторони (вкладника) або для неї грошову суму (вклад), що надійшла, зобов'язується виплачувати вкладникові таку суму та проценти на неї або дохід в іншій формі на умовах та в порядку, встановлених договором. Як зазначається в науковій літературі, вкладник, бажаючи відкрити рахунок у банку, як правило, переслідує дві цілі: по-перше, зберегти свої заощадження, по друге – по можливості примножити їх [8, с. 211]. І перше, і друге зумовлюють наявність у вкладника права розпорядитись вкладом у той чи інший спосіб.

Тобто спадкодавець вправі розпорядитися належним йому правом вимоги грошових коштів, які були внесені *на підставі договору банківського вкладу (депозиту) або рахунку* [9, с. 76-77]. Отже, оскільки в основі відносин щодо вкладу лежить договір, зміст права на вклад є зобов'язальним. Виходячи з цього, за смислом ст. 1228 ЦК до складу спадщини включається зобов'язальне право вимоги грошових коштів, які були внесені і знаходяться у банку (фінансовій установі) на підставі договору банківського вкладу (депозиту) або рахунку.

За правилами ст. 1228 ЦК вкладник має право розпорядитися правом на вклад у банку (фінансовій установі) на випадок своєї смерті, склавши заповіт або зробивши відповідне розпорядження банку (фінансовій установі). У контексті досліджуваної проблематики виникає питання про юридичні особливості заповідального розпорядження.

Так, законодавець вказує на спеціального суб'єкта права на заповідальне розпорядження – вкладника. Відповідно особа, яка не є вкладником, не може робити заповідальних розпоряджень.

Аналізована стаття визначає і те, що заповідальне розпорядження адресується виключно банку (фінансовій установі) і може стосуватися тільки права на вклад. О. Є. Блінков [10, с. 33–36] і солідарний з ним А. А. Громов [11, с. 32–35] вказують, що особливостями такого інституту як заповідальне розпорядження, є те, що по-перше, розпорядитися можна лише грошовими коштами, по друге, розпорядження може стосуватися лише грошових коштів, які є на рахунках.

Цивільне законодавство не визначає вимог до змісту і форми заповідального розпорядження. Очевидно, що на зміст розпорядження мають поширюватись загальні правила ЦК стосовно змісту заповіту, однак з урахуванням певних особливостей. Зокрема, навряд чи можливо існування заповідального розпорядження з умовою чи спільного розпорядження подружжя. На нашу думку, в розпорядженні не може міститися положення про сервітут, заповідальний відказ та заповідальне покладення, які можуть бути

запроваджені виключно заповітом. Водночас не виключається встановлення у заповідальному розпорядженні призначення спадкоємця (ст. 1244 ЦК).

Цивільним кодексом України не встановлюються спеціальні правила щодо форми розпорядження вкладника банку (фінансовій установі). Між тим таке розпорядження здійснюється вкладником у письмовій формі у вигляді запису в картці особового рахунку, на ощадній книжці або окремим документом. В останньому випадку в ньому має бути зазначена дата його складання. Цей документ засвідчується підписом уповноваженого працівника банку і зберігається в справі з юридичного оформлення рахунку (п. 7.3 гл. 7, п. 10.14 гл. 10 Інструкції про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах, затвердженої постановою Правління Національного банку України від 12 листопада 2003 р. № 492). Очевидно, що формою заповідального розпорядження є *проста письмова форма*.

Заповідальне розпорядження може бути визнане недійсним у судовому порядку з тих самих підстав, що і сам заповіт (ст. 1257 ЦК).

При вирішенні питання про співвідношення заповіту і розпорядження вкладника банку слід виходити із наступного. За умови, що заповіт складено після того, як було вчинено заповідальне розпорядження банку (фінансовій установі), то заповіт повністю або частково скасовує заповідальне розпорядження, якщо в заповіті змінено особу, до якої має перейти право на вклад, або якщо заповіт стосується всього майна спадкодавця. У тій ситуації, коли заповідальне розпорядження банку вчинене після складення заповіту, в якому було визначено спадкоємця вкладу, то воно змінює таку особу. У разі відсутності заповіту вклад спадкується за зробленим спадкоємцем заповідальним розпорядженням. За умови відсутності заповіту та заповідального розпорядження вклад спадкується на загальних підставах спадкоємцями за законом [12, с. 133–136].

Список літератури:

1. Дронников В. К. Наследственное право Украинской ССР / В. К. Дронников. – К. : Вища шк., 1974.

2. *Никитюк П. С.* Наследственное право и наследственный процесс: проблемы теории и практики / П. С. Никитюк ; под ред. О. В. Овчинниковой ; Академия наук Молдавской ССР. Отдел философии и права. – Кишинев : Штиинца, 1973. – 258 с.

3. *Ярошенко К. Б.* О наследовании завещанных вкладов / К. Б. Ярошенко // Проблемы гражданского, семейного и жилищного законодательства / отв. ред. В. Н. Литовкин. – М. : Городец, 2005.

4. *Ромовська З. В.* Українське цивільне право. Спадкове право / З. В. Ромовська. – К. : Правова єдність, 2009.

5. *Рябокоть Є. О.* Спадкове правовідношення в цивільному праві : моногр. / Є. О. Рябокоть. – К. : Віпол, 2002. – С. 22.

6. *Безклубий І. А.* Банківські правочини: цивільно-правові проблеми : моногр. / І. А. Безклубий. – К., 2005.

7. Ухвала Колегії суддів Судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 29 червня 2011 р. Справа № 6-799св11 [Електронний варіант]. – Режим доступу : Єдиний державний реєстр судових рішень України : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/17086472>.

8. *Безклубий І. А.* Банківські правочини: цивільно-правові проблеми : моногр. / І. А. Безклубий. – К., 2005.

9. *Печеный О. П.* Наследственное право: Практический комментарий к Гражданскому кодексу Украины / О. П. Печеный. – Х. : Фактор, 2012.

10. *Блинков О. Е.* Наследование по завещанию денежных средств и иного имущества в банках / О. Е. Блинков // Наследственное право. – 2008. – № 2. – С. 33–36.

11. *Громов А. А.* Наследование денежных средств из некоторых гражданско-правовых обязательств / А. А. Громов // Наследственное право. – 2013. – № 3. – С. 32–35.

12. Цивільний Кодекс України : науково-практичний коментар. – Т. 12: Спадкове право / за ред. проф. І. В. Спасибо-Фатєєвої. – Х. : Страйд, 2009.

Лещенко Л. В. Право на вклад в составе наследства.

Проанализированы проблемные вопросы наследования права на вклад в банке (финансовом учреждении) с обращением к материалам судебной и нотариальной практики. Исследованы способы распоряжения правом на вклад в банке (финансовом учреждении), их особенности, включая оформление наследственных прав. Рассмотрено соотношение завещания и завещательного распоряжения вкладчика в банке (финансовом учреждении).

Ключевые слова: наследственное право, право на вклад в банке, наследование, наследство

Leshenko L. V. The Right to Deposits in composition an inheritance.

In the article the problem questions of inheritance of right are analysed on a deposit at a bank (financial institution), with an address to materials of judicial and notarial practice. The methods of disposing of right are probed on a deposit at a bank (financial institution), their feature, including registration of the inherited rights. Correlation of testament and testamentary order of depositor is analysed in a jar (financial institution).

Key words: law of succession, right on a deposit at a bank, inheritance.